

โครงการวิจัยการสังเคราะห์วรรณกรรมและวิจัยเกี่ยวกับการปฏิบัติต่อ
ผู้ต้องขังหญิงและเด็กติดผู้ต้องขังในรอบ 7 ปี (พ.ศ. 2545-2551)

A Study of Literature and Research Between 2002
and 2008 Related to the Treatment of
Female Inmates and their Children

Received 16 November 2022

Revised 17 February 2023

Accepted 22 February 2023

ชลธิชา พันธุ์พานิช¹

Chonticha Panpanich²

บทคัดย่อ

โครงการวิจัยเรื่อง การสังเคราะห์วรรณกรรมและงานวิจัยเกี่ยวกับการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังหญิงและเด็กติดผู้ต้องขังในรอบ 7 ปี (พ.ศ. 2545-2551) มีวัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษารวบรวมสืบค้นวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองสิทธิและการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังหญิงและเด็กติดผู้ต้องขังทั้งในประเทศและต่างประเทศ และเพื่อจำแนกและประเมินข้อมูล จากวรรณกรรมและงานวิจัยเกี่ยวข้อง โดยจำแนกตามเนื้อหาสาระ วิธีวิทยาในเชิงศึกษา เปรียบเทียบ สังเคราะห์เพื่อให้ได้ข้อสรุปทางด้านแนวคิดและแนวทางด้านวิธีการและกระบวนการที่เหมาะสมในการสร้างมาตรฐานการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังหญิงและเด็กติดผู้ต้องขัง โดยใช้วิธีการวิจัยแบบสังเคราะห์เชิงคุณลักษณะหรือเชิงพรรณนา ผลการศึกษา พบว่า วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังหญิงและเด็กติดผู้ต้องขัง ประกอบด้วย 3 แนวทาง ได้แก่ มาตรฐานในการปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิดระหว่างประเทศ การปฏิบัติต่อผู้ต้องขังหญิงและเด็กติดผู้ต้องขังในต่างประเทศ และการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังหญิงและ

¹ อาจารย์ประจำคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปทุมธานี ประเทศไทย E-mail: chontichatu@yahoo.co.th

² Lecturer of Faculty of Social Administration, Thammasat University, Pathum Thani, Thailand.

เด็กติดผู้ต้องขังในประเทศไทย โดยสังเคราะห์ออกเป็น 3 ประเด็นหลัก คือ องค์ความรู้เกี่ยวกับด้านสิทธิของผู้ต้องขังหญิงและเด็กติดผู้ต้องขัง องค์ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการและวิธีการในการปฏิบัติผู้ต้องขังหญิงและเด็กติดผู้ต้องขัง โดยบุคลากรและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง และองค์ความรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการและมาตรฐานในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังหญิงและเด็กติดผู้ต้องขังที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้สำหรับผู้ปฏิบัติและสำหรับผู้บริหารเพื่อการตัดสินใจสำหรับข้อเสนอแนะมี 3 ด้านดังนี้ ด้านสิทธิของผู้ต้องขังหญิงและเด็กติดผู้ต้องขัง ด้านกระบวนการและวิธีการในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังหญิงและเด็กติดผู้ต้องขังโดยบุคลากรและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง และด้านการบริหารจัดการและมาตรฐานในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังหญิงและเด็กติดผู้ต้องขัง

คำสำคัญ: ผู้ต้องขังหญิง, เด็กติดผู้ต้องขัง, การคุ้มครองสิทธิ

Abstract

The purpose of this study is to explore and synthesise the literature and research which is associated with the protection of women's rights and treatment of female inmates and their children. The study spans literature and research which are both in the country and from outside Thailand for classification purposes and for assessment of the information. By drawing on a qualitative research synthesis, the classification follows the content and the comparative study methodology, synthesized for the conclusion of concepts, methods and appropriate procedures for standardizing the treatment for female inmates and their children. The results of the study show that the literature and research related to the treatment of female inmates and their children consists of 3 approaches; international standards for the treatment of offenders, the treatment of female inmates and their children and the

treatment of female inmates and their children in Thailand. The results can also be divided into 3 main issues; knowledge about the rights of female inmates and their children, knowledge about the processes and methods for treating female inmates and their children by related personnel and staff, and knowledge about the management and standards for the treatment of female inmates and their children that can be applied by practitioners and administrators to make decisions. Recommendations are made related to the rights of female inmates and their children, processes and methods for treating female inmates and their children by related personnel and staff, and management and standards for the treatment of female inmates and their children.

Keywords: Female inmates, Children, Protection of women's rights

บทนำ

ปัจจุบันมีผู้ต้องขังหญิงอยู่ในเรือนจำและทัณฑสถานหญิงในประเทศไทย ประมาณ 31,255 คน จากเรือนจำและทัณฑสถาน 143 แห่ง ซึ่งแบ่งออกเป็นทั้งหมด 10 เขต ประกอบด้วยนักโทษเด็ดขาด ผู้ต้องขังระหว่างอุทธรณ์ ผู้ต้องขังระหว่างไต่สวนพิจารณา ผู้ถูกกักกัน ผู้ต้องกักขัง (กรมราชทัณฑ์, 2565) ซึ่งจากสถิติ พบว่า มีจำนวนผู้ต้องขังหญิงเพิ่มขึ้นทุกปี

สิ่งที่เกิดขึ้นตามมา คือ ความแออัดภายในเรือนจำซึ่งส่งผลกระทบต่อ การปฏิบัติกับผู้ต้องขังหญิงเนื่องจากอาคารสถานที่และสภาพของเรือนจำ ส่วนใหญ่ถูกออกแบบมาเพื่อรองรับผู้ต้องขังชายที่เป็นประชากรส่วนใหญ่ภายใน เรือนจำและสิ่งที่พบตามมาจากจำนวนผู้ต้องขังหญิงที่เพิ่มขึ้น คือ การมีเด็กติด ผู้ต้องขัง (สถาบันเพื่อการยุติธรรมแห่งประเทศไทย, 2561)

จากสถิติของกรมราชทัณฑ์ เดือนกรกฎาคม ปี 2561 มีผู้ต้องขังหญิง ตั้งครรภ์ 193 คน มีเด็กติดผู้ต้องขัง 170 คน และสถิติเดือนมกราคม ปี 2562 มีผู้ต้องขังหญิงตั้งครรภ์ 233 คน มีเด็กติดผู้ต้องขัง จำนวน 235 คน (กรมราชทัณฑ์, 2562 อ้างถึงใน กุลธิดา ศรีวิเชียร, 2563) มาทั้งจากเด็กที่ติดครรภ์มารดาตลอดในเรือนจำหรือทัณฑสถาน การที่เด็กคลอด และถูกเลี้ยงดูในเรือนจำซึ่งเป็นสถานที่ไม่เหมาะสมและไม่ใช้สถานที่ที่สร้างขึ้นมารองรับเด็กแรกเกิด ดังนั้นย่อมส่งผลกระทบต่อทั้งเด็กและมารดาทั้งทางด้านอารมณ์ สังคมและพฤติกรรม

เด็กแรกเกิดต้องได้รับสวัสดิการขั้นพื้นฐานตามที่ประชาชนคนไทยคนหนึ่งพึงได้รับตั้งแต่สิทธิในการมีชีวิตรอด สิทธิในการดำรงชีวิตไม่ว่าเด็กจะอาศัยอยู่ภายในหรือนอกเรือนจำ เด็กต้องได้รับสิทธิอย่างเท่าเทียมเพื่อให้เด็กเติบโตได้อย่างมีคุณภาพแต่การมีสายสัมพันธ์กับมารดาก็เป็นสิ่งสำคัญสำหรับเด็กแรกเกิด จึงควรมีแนวทางปฏิบัติที่เหมาะสมสำหรับผู้ต้องขังและเด็กติดผู้ต้องขัง

งานวิจัยเรื่องนี้จึงมุ่งศึกษาเรื่องการคุ้มครองสิทธิและการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังหญิงและเด็กติดผู้ต้องขังในรอบ 7 ปี (พ.ศ. 2545-2551) เพื่อให้ได้ข้อสรุปทางด้านแนวคิดและแนวทางด้านวิธีการและกระบวนการคุ้มครองสิทธิที่เหมาะสมในการสร้างมาตรฐานการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังหญิงและเด็กติดผู้ต้องขังต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษารวบรวม สืบค้นวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองสิทธิและการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังหญิงและเด็กติดผู้ต้องขังทั้งในประเทศและต่างประเทศ
2. เพื่อจำแนกและประเมินข้อมูลจากวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยจำแนกตามเนื้อหาสาระ วิวิธวิทยาในเชิงศึกษาเปรียบเทียบ

สังเคราะห์เพื่อให้ได้ข้อสรุปทางด้านแนวคิดและแนวทางด้านวิธีการและกระบวนการที่เหมาะสมในการสร้างมาตรฐานการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังหญิงและเด็กติดผู้ต้องขัง

ประโยชน์ของการวิจัย

1. ทำให้เห็นภาพรวมด้านเนื้อหาสาระ ด้านวิธีวิทยาและด้านคุณภาพของวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ในเชิงศึกษาเปรียบเทียบ
2. ทำให้สามารถสังเคราะห์แนวทางวิธีการและกระบวนการในการคุ้มครองสิทธิและการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังหญิงและเด็กติดผู้ต้องขังได้อย่างเหมาะสมในบริบทของสังคมไทย
3. ทำให้ได้ข้อมูลซึ่งนำไปสู่การทำมาตรฐานการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังสตรีและเด็กติดผู้ต้องขังในอนาคต

ระเบียบวิธีการวิจัย

การศึกษารั้งนี้เป็นการวิจัยแบบสังเคราะห์เชิงคุณลักษณะหรือเชิงพรรณนา (Qualitative research synthesis) มีขอบเขตของการศึกษา คือ มุ่งเน้นการศึกษาค้นคว้าวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังหญิงและ เด็กติดผู้ต้องขังในช่วงปี พ.ศ. 2545-2551 เพื่อให้ได้องค์ความรู้และหาข้อสรุปอย่างเป็นระบบต่อแนวทาง วิธีการและกระบวนการที่เหมาะสมในการคุ้มครองสิทธิและการปฏิบัติต่อกลุ่มผู้ต้องขังหญิงและเด็กติดผู้ต้องขัง ทั้งนี้ในกระบวนการสังเคราะห์วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจะสังเคราะห์จากข้อมูล ข้อเท็จจริง จากงานวิจัยหรือรายงานการวิจัยเป็นหลัก ซึ่งถือว่าเป็นแหล่งข้อมูลปฐมภูมิ (Primary sources of information) จากแหล่งข้อมูลต่างๆ อาทิ ฐานข้อมูลห้องสมุด ฐานข้อมูลวิทยานิพนธ์ เป็นต้น โดยกระบวนการสังเคราะห์ดังกล่าวประกอบด้วยการมององค์รวมของการศึกษาแต่ละชิ้น (Holism of individual studies) รวมถึงการใช้วิธีอุปนัย (Inductive

techniques) และการให้ความหมาย (Interpretative techniques) จากข้อมูลทั้งหมด โดยมีการสังเคราะห์ในเชิงโต้แย้ง (Refutational synthesis or Lines of argument approach) ในการช่วยตีความหาข้อสรุปด้วย

ผลการวิจัย

จากการทบทวนเอกสารวิชาการต่างๆ อันเป็นวรรณกรรมและงานวิจัย เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังหญิงและเด็กติดผู้ต้องขัง เพื่อใช้เป็นแนวทางในการศึกษาซึ่งประกอบด้วย 3 แนวทาง ได้แก่ มาตรฐานในการปฏิบัติต่อผู้กระทำผิดระหว่างประเทศ การปฏิบัติต่อผู้ต้องขังหญิงและเด็กติดผู้ต้องขังในต่างประเทศ และการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังหญิงและเด็กติดผู้ต้องขังในประเทศไทย โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1. มาตรฐานในการปฏิบัติต่อผู้กระทำผิดระหว่างประเทศ

สาระสำคัญซึ่งสามารถสรุปได้จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องคือ วางกรอบเบื้องต้นเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน สิทธิมนุษยชนควรได้รับความคุ้มครองโดยหลักนิติธรรม ด้วยจุดประสงค์ที่จะให้ปัจเจกบุคคลและองค์กรของสังคมทุกหน่วยเจริญก้าวหน้าไปข้างหน้า พันธกรณีของรัฐด้านสิทธิมนุษยชน ตามกฎบัตรสหประชาชาติรวมทั้งหน้าที่ของบุคคลที่จะส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิมนุษยชน และได้รับสิทธิทั้งด้านพลเมือง การเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมอย่างเท่าเทียมกัน การยอมรับในศักดิ์ศรีแต่กำเนิดและสิทธิที่เท่าเทียมกัน ซึ่งไม่อาจเพิกถอนได้ของสมาชิกทั้งปวงของมวลมนุษยชาตินั้น เป็นรากฐานของเสรีภาพ ความยุติธรรมและสันติภาพในโลก ไม่เลือกปฏิบัติเพราะความแตกต่างในเรื่องเชื้อชาติ ผิว เพศ ภาษา ศาสนา ความคิดเห็นทางการเมือง หรือความคิดเห็นอื่นๆ สัญชาติ หรือฐานะทางสังคม ทรัพย์สิน กำเนิด หรือสถานะอื่นใด ของผู้ต้องขัง จะต้องยอมรับและเคารพความเชื่อทางศาสนาและการอบรมสั่งสอนทางศีลธรรมที่ผู้ต้องขังนับถือ ซึ่งโดยสรุปคือ จะต้องให้

ผู้กระทำผิดได้รับความยุติธรรมอย่างเท่าเทียมกันตามสิทธิที่พึงมี โดยไม่มีการแบ่งแยก เชื้อชาติ ศาสนา หรือเงื่อนไขอื่นๆ

โดยมีปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (Universal Declaration of Human Rights: UDHR) ซึ่งเป็นการประกาศเจตนารมณ์ในการร่วมมือระหว่างประเทศที่มีความสำคัญในการวางกรอบเบื้องต้นเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน และเป็นเอกสารหลักด้านสิทธิมนุษยชนฉบับแรก ซึ่งที่ประชุมสมัชชาใหญ่แห่งสหประชาชาติให้การรับรอง

กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง (International Covenant on Civil and Political Rights: ICCPR) ที่เป็นกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง ประกอบด้วยวรรคอารัมภบท และบทบัญญัติ 53 ข้อ ซึ่งแบ่งเป็น 6 ส่วน ดังนี้ วรรคอารัมภบทกล่าวถึง พันธกรณีของรัฐด้านสิทธิมนุษยชนตามกฎหมายระหว่างประเทศ รวมทั้งหน้าที่ของบุคคลที่ส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิมนุษยชน และได้รับสิทธิทั้งด้านพลเมือง การเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม อย่างเท่าเทียมกัน

อนุสัญญาว่าด้วยการขจัดการเลือกปฏิบัติต่อสตรีในทุกรูปแบบ (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women: CEDAW) วัตถุประสงค์หลักของอนุสัญญานี้คือการขจัดการเลือกปฏิบัติต่อสตรีทุกรูปแบบ รวมทั้งการประกันว่าสตรีและบุรุษมีสิทธิที่จะได้รับการปฏิบัติและดูแลจากรัฐอย่างเสมอภาคกัน

ปฏิญญาว่าด้วยการขจัดความรุนแรงต่อสตรี (Declaration on the Elimination of Violence against Women) สมัชชาใหญ่แห่งสหประชาชาติตระหนักถึงความจำเป็นเร่งด่วนในการยอมรับหลักการระดับสากลเพื่อเป็นประโยชน์ต่อสตรี ในเรื่องสิทธิและหลักการที่คำนึงถึงความเสมอภาค ความมั่นคงปลอดภัยเสรีภาพ และความเป็นหนึ่งเดียวอันแบ่งแยกมิได้และศักดิ์ศรีแห่งมนุษย์ทั้งปวง เป็นต้น

อนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก (Convention on the Rights of the Child) อนุสัญญานี้ได้วางแนวปฏิบัติสำหรับเด็กให้กับประเทศต่างๆ ทั่วโลก เพื่อรักษาไว้ซึ่งสิทธิและเสรีภาพของเด็กที่พึงจะได้รับ

ข้อกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำว่าด้วยการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังของสหประชาชาติ (Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners: SMR) ค.ศ.1955 (พ.ศ. 2498) โดยมีข้อกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำนี้ทั้งหมด 95 ข้อ โดยได้ให้ข้อสังเกตเบื้องต้น (Preliminary observations) ว่าข้อกำหนดที่จะกล่าวต่อไปนี้มีได้มีความมุ่งหมายที่จะกำหนดรายละเอียดของรูปแบบเรือนจำ แต่เป็นเพียงความพยายามในการค้นหาฐานความคิดร่วมทั่วไป องค์ประกอบอันสำคัญ ระบบที่เหมาะสมหลักการและแนวปฏิบัติที่สามารถยอมรับกันได้ในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังและการบริหารจัดการเรือนจำ

2. การปฏิบัติต่อผู้ต้องขังหญิงและเด็กติดผู้ต้องขังในต่างประเทศ

สามารถสรุปสาระสำคัญได้คือ เพื่อวางกฎเกณฑ์และเงื่อนไขที่ตรงกับความจำเป็นสำหรับผู้ต้องขังหญิง ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ ก็คือผู้ต้องขังหญิงได้รับการดูแลภายใต้เงื่อนไขและกฎเกณฑ์ที่ตรงกับความจำเป็นเฉพาะตามสถานะเพศ (Gender) อันเป็นการช่วยสร้างชีวิตใหม่ให้ผู้ต้องขังหญิงเหล่านั้นใช้ในการอ้างอิงสำหรับการร่างและการออกกฎหมาย กฎระเบียบ นโยบาย และระเบียบแบบแผนโดยสอดคล้องกับมาตรฐานสากล และเคารพในสิทธิมนุษยชนของบุคคล ที่ถูกกลืนอนเสรีภาพและสิทธิของเด็ก โดยจะเน้นเฉพาะในกรณีหญิงตั้งครรภ์ที่ถูกคุมขังและทารกที่ยังไม่ได้คลอด และกรณีที่บิดามารดาและเด็กเล็กที่ต้องอาศัยอยู่ในเรือนจำ ทั้งนี้เพื่อให้ผู้ต้องขังมีสิทธิและเสรีภาพตามบทบัญญัติหรือกฎหมายของประเทศนั้นๆ และเพื่อให้แน่ใจได้ว่าบุตรที่เกิดมาจากผู้ต้องขังหรือเด็กติดผู้ต้องขัง สามารถมีสิทธิและเสรีภาพตามบทบัญญัติที่ควรจะมี โดยไม่ขัดต่อรัฐธรรมนูญของประเทศนั้นๆ

ในประเทศอังกฤษ มาตรฐานแห่งชาติสำหรับการสอดส่องดูแลผู้กระทำผิดในชุมชน มีข้อกำหนดต่างๆ ในการปฏิบัติต่อผู้กระทำผิด เช่น

ระเบียบการทำงานในเรือนจำ (ฉบับเลขที่ 4800) ว่าด้วยผู้ต้องขังหญิง [Prison Service Order (4800) on Women Prisoners: PSO] (HM Prison Service Headquarters, 2008) เพื่อวางกฎเกณฑ์และเงื่อนไขที่ตรงกับความต้องการจำเป็นสำหรับผู้ต้องขังหญิง ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับก็คือผู้ต้องขังหญิงได้รับการดูแลภายใต้เงื่อนไขและกฎเกณฑ์ที่ตรงกับความต้องการจำเป็นเฉพาะตามสถานะเพศ (Gender) อันจะเป็นการช่วยสร้างชีวิตใหม่ให้กับผู้ต้องขังหญิงเหล่านั้น

สำหรับประเทศสหรัฐอเมริกาในยุคนั้น ค.ศ. 1960 ผู้ต้องขังหญิงก็ได้รับความยากลำบากมากเนื่องจากถูกขัง ในเรือนจำท้องถิ่น (Local goals) ที่สร้างไว้สำหรับผู้ชาย จนกระทั่งหลัง ปี ค.ศ. 1960 เริ่มมีการศึกษาว่าด้วยเรือนจำหญิง มากขึ้นโดยมีการกระจายความรู้ความเข้าใจทางด้านวิชาสังคมวิทยา ประกอบกับการศึกษาจากอดีตผู้ต้องขังอีกด้วย

3. การปฏิบัติต่อผู้ต้องขังหญิงและเด็กติดผู้ต้องขังในประเทศไทย

มีสาระสำคัญซึ่งสามารถสรุปได้จากการทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องคือ การเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อบุคคลเพราะเหตุแห่งความแตกต่างในเรื่องถิ่นกำเนิด เชื้อชาติ ภาษา เพศ อายุ ความพิการสภาพทางกายหรือสุขภาพ สถานะของบุคคล ฐานะทางเศรษฐกิจหรือสังคม ความเชื่อทางศาสนา การศึกษาอบรม หรือความคิดเห็นทางการเมือง อันไม่ขัดต่อบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญจะกระทำมิได้ เด็กเยาวชน สตรี และบุคคลในครอบครัว มีสิทธิได้รับความคุ้มครองจากรัฐ ให้ปราศจากการใช้ความรุนแรง และการปฏิบัติอันไม่เป็นธรรม ทั้งมีสิทธิได้รับการบำบัดฟื้นฟูในกรณีที่มีเหตุดังกล่าว ที่สำคัญคือ เรื่องศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิของบุคคลในครอบครัว ความเสมอภาคและความเท่าเทียมกันของบุคคล และห้ามการเลือกปฏิบัติเพราะเหตุแห่งความแตกต่างเรื่องอายุ และการกำหนดบทบาทของรัฐที่จะต้องให้การคุ้มครองและพัฒนาเด็ก เมื่อเห็นว่าเป็นการละเมิดสิทธิที่ตนควรจะได้รับบุคคลเหล่านี้สามารถฟ้องหน่วยงานของรัฐได้ ดังที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักร

ไทย พ.ศ. 2540 มาตรา 62 บัญญัติว่า “สิทธิของบุคคลที่จะฟ้องหน่วยราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ ราชการส่วนท้องถิ่น หรือองค์กรอื่นของรัฐ ที่เป็นนิติบุคคลให้รับผิดชอบเนื่องจากการกระทำหรือการละเว้นการกระทำของข้าราชการ พนักงาน หรือลูกจ้างของ หน่วยงานนั้น ย่อมได้รับความคุ้มครอง ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ”

ทั้งนี้จากการสังเคราะห์วรรณกรรมและวิจัยเกี่ยวกับการปฏิบัติต่อ ผู้ต้องขังหญิงและเด็กติดผู้ต้องขังในรอบ 7 ปี (พ.ศ. 2545-2551) ผู้วิจัยได้วาง แนวทางการสังเคราะห์ข้อมูล ประกอบด้วย 3 ประเด็นหลักคือ (1) องค์ความรู้ เกี่ยวกับด้านสิทธิของผู้ต้องขังหญิงและเด็กติดผู้ต้องขัง (2) องค์ความรู้เกี่ยวกับ กระบวนการและวิธีการในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังหญิงและเด็กติดผู้ต้องขังโดย บุคลากรและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง และ (3) องค์ความรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการ ในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังหญิงและเด็กติดผู้ต้องขังที่สามารถนำไป ประยุกต์ใช้สำหรับผู้ปฏิบัติและสำหรับผู้บริหารเพื่อการตัดสินใจ

โดยได้ดำเนินการจำแนกข้อมูลจากวรรณกรรมทั้งหมดเพื่อ การสังเคราะห์องค์ความรู้ต่างๆ ให้เป็นระบบแปลความ จัดกลุ่มตามแนวคิดและ ตัวแบบต่างๆ ดังนี้

- การสังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับด้านสิทธิของผู้ต้องขังหญิงและ เด็กติดผู้ต้องขัง จากปัญญา อนุสัญญา และกฎหมายจะพิจารณาจำแนกเนื้อหา ของข้อมูลภายใต้อุดมคติในการแก้ไขผู้กระทำผิด (Ideologies of correctional treatment) ด้วยตัวแบบการแก้ไขฟื้นฟู (Rehabilitation model) หรือแนวคิด เน้นตัวแบบทางการแพทย์ (Medical model) เป็นแนวคิดที่มุ่งคุ้มครองสังคม และตัวผู้กระทำผิดไปพร้อมๆ กัน โดยมองที่หลักมนุษยธรรมในกระบวนการ แก้ไขฟื้นฟู ตัวแบบงานยุติธรรม (Justice model) แนวคิดนี้มองว่าเป้าหมาย ของกระบวนการแก้ไขผู้กระทำผิดต้องตั้งอยู่บนความยุติธรรมและเป็นธรรม มากกว่าการเหยียดหยาม นั่นคือการใช้หลักกฎหมายที่เป็นธรรมกับผู้กระทำผิด ส่วนการบำบัดแก้ไขนั้นจะต้องมาจากความสมัครใจของผู้กระทำผิด และแนวคิด

แบบอนุรักษ์นิยม (Conservative model/Perspective) มองว่าการแก้ไขฟื้นฟูใช้ไม่ได้ผลในการลดการกระทำผิดซ้ำ ทั้งยังส่งเสริมอาชญากรทำให้จำนวนผู้ตกเป็นเหยื่อเพิ่มมากขึ้น แนวคิดนี้จึงเห็นว่าการลงโทษเท่านั้นที่จะยับยั้งอาชญากรรม และปกป้องคุ้มครองสังคมได้

- การสังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการและวิธีการในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังหญิงและเด็กติดผู้ต้องขังโดยบุคลากรและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งถือว่าเป็นบทบาทของผู้แก้ไขฟื้นฟูหรือมาตรการในการดูแลผู้กระทำผิดจึงพิจารณาจำแนกเนื้อหาของข้อมูลภายใต้แนวคิดตัวแบบการควบคุม (Control model) เน้นความสามารถขององค์กรในการควบคุมพฤติกรรมและกิจกรรมของผู้กระทำผิด ตัวแบบการให้บริการทางสังคม/สังคมสงเคราะห์ (Social Service model) เน้นการให้ความช่วยเหลือตามความต้องการความจำเป็นของผู้กระทำผิด และตัวแบบผสมผสาน (Combined model) เป็นตัวแบบที่ประนีประนอมรูปแบบทั้งสองอย่างคือใช้การควบคุมผสมกับการให้บริการทางสังคม/สังคมสงเคราะห์

- การสังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังหญิงและเด็กติดผู้ต้องขัง ที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้สำหรับผู้ปฏิบัติและสำหรับผู้บริหารเพื่อการตัดสินใจโดยพิจารณาจำแนกเนื้อหาของข้อมูลภายใต้แนวคิดเชิงค่านิยมของระบบยุติธรรมทางอาญา (Criminal justice system) ประกอบด้วย 2 ตัวแบบ คือ ตัวแบบเน้นการควบคุมอาชญากรรม (Crime control model) เป็นแบบที่ก่อให้เกิดแนวปฏิบัติที่เน้นการบังคับใช้กฎหมาย และตัวแบบเน้นการใช้กระบวนการนิติธรรม (Due process model) จะมุ่งไปในทางคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของตัวบุคคล

นอกจากนี้ได้มีการสังเคราะห์ข้อมูลที่ได้ด้วยตัวแบบในการบริหารงานยุติธรรมทางอาญา (Criminal justice administration) ได้แก่ ตัวแบบที่มุ่งเป้าหมายและเหตุผล (Rational-goal model) มีหลักการในการบริหารงานที่เน้นเป้าหมายขององค์กร (แบบราชการ) และเหตุผลของตนเองเท่านั้นเป็น

ที่ตั้ง เน้นการใช้กฎระเบียบอย่างเป็นทางการเพื่อให้ได้ผลสำเร็จหรือผลลัพธ์เชิงประสิทธิภาพ และตัวแบบมุ่งระบบหน้าที่ (Functional systems model) มีหลักการในการบริหารงานที่เน้นการทำหน้าที่เชิงประสานงานร่วมกันระหว่างองค์กรโดยมองกระบวนการยุติธรรมทั้งระบบฐานคิดของความร่วมมือ การแลกเปลี่ยนและปรับเข้ากันเพื่อประโยชน์สาธารณะ

ซึ่งจากข้อมูลดังกล่าวข้างต้น สามารถสังเคราะห์รายละเอียดในภาพรวมทั้ง 3 ประเด็นได้ดังนี้

1. องค์ความรู้เกี่ยวกับด้านสิทธิของผู้ต้องขังหญิงและเด็กติดผู้ต้องขัง

จากการทบทวนวรรณกรรมด้านการคุ้มครองสิทธิประชาชน เด็กและสตรี โดยพิจารณาจากปญญานาสกุล มาตรฐานระหว่างประเทศ อนุสัญญาข้อกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำว่าด้วยการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังและกฎหมายภายใน จะเน้นไปในทางแนวคิดการแก้ไขฟื้นฟู (Rehabilitation model) มากกว่าจะเน้นตัวแบบงานยุติธรรม (Justice model) โดยการมองผู้กระทำผิดเปรียบเสมือน “ผู้ป่วยทางสังคม” ต้องการการเยียวยา บำบัด แก้ไข ดังจะเห็นได้จากปญญานาสกุลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน มุ่งคุ้มครองสิทธิของมารดาและบุตรชอบด้วยกฎหมายที่จะรับการดูแลความช่วยเหลือเป็นพิเศษ เด็กทั้งหลายไม่ว่าจะเป็นบุตรในหรือนอกสมรสย่อมได้รับความคุ้มครองทางสังคมเช่นเดียวกัน เรื่องความเท่าเทียมกันในการเข้าถึงบริการด้านสุขภาพโดยเฉพาะสตรีมีครรภ์และหลังคลอดบุตร

ในส่วนของอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก รัฐภาคียอมรับในสิทธิของเด็กที่จะได้รับมาตรฐานสาธารณสุขที่สูงที่สุดเท่าที่จะหาได้ และสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับการบำบัดรักษาความเจ็บป่วยและการฟื้นฟูสุขภาพรัฐภาคีจะพยายามดำเนินการที่จะประกันว่าไม่มีเด็กคนใดถูกลิดรอนสิทธิในการรับบริการดูแลสุขภาพเช่นว่านั้นอีกทั้งรัฐภาคีจะให้ความช่วยเหลือที่เหมาะสมแก่บิดามารดาและผู้ปกครองตามกฎหมายในอันที่จะปฏิบัติความรับผิดชอบของ

ตนในการอบรมเลี้ยงดูเด็กและจะประกันให้มีการพัฒนาสถาบันการอำนวยการ
ความสะดวกและบริการต่างๆ สำหรับการดูแลเด็ก

อย่างไรก็ตาม นอกจากแนวคิดเน้นการแก้ไขฟื้นฟู ในปฏิญญา
อนุสัญญาเหล่านั้นยังมีแนวคิดเน้นตัวแบบงานยุติธรรม (Justice model)
ซึ่งเน้นการใช้กฎหมายผสานการแก้ไขฟื้นฟูโดยสมัครใจอีกด้วย ดังจะเห็นได้จาก
ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน กล่าวว่าทุกคนมีสิทธิที่จะได้รับการยอมรับ
ว่าเป็นบุคคลในกฎหมายไม่ว่า ณ ที่ใด สิทธิในการมีชีวิตอยู่ เสรีภาพ จากการถูก
ทรมาน การห้ามบุคคลมิให้ตกอยู่ในภาวะเยี่ยงทาส การห้ามบุคคลมิให้ถูกจับกุม
โดยตามอำเภอใจ การปฏิบัติดีต่อ ผู้ถูกกีดรอนเสรีภาพอย่างมีมนุษยธรรม
ในอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก ในการกระทำทั้งปวงที่เกี่ยวกับเด็กไม่ว่าจะกระทำ
โดยสถาบันสังคมสงเคราะห์ของรัฐ หรือเอกชน ศาลยุติธรรม หน่วยงานฝ่าย
บริหารหรือองค์กรนิติบัญญัติ ผลประโยชน์สูงสุดของเด็กเป็นสิ่งที่ต้องคำนึงถึง
เป็นลำดับแรก รัฐภาคียอมรับว่าเด็กทุกคนมีสิทธิติดตัวที่จะมีชีวิต จะใช้ความ
พยายามอย่างที่สุดเพื่อประกันให้มีการยอมรับหลักการที่ว่าทั้งบิดาและมารดา
มีความรับผิดชอบร่วมกันในการเลี้ยงดูและการพัฒนาเด็ก โดยคำนึงถึงประโยชน์
สูงสุดของเด็กเป็นพื้นฐาน รัฐภาคีจะประกันอย่างเต็มที่เท่าที่จะทำได้ให้มีการอยู่
รอดและการพัฒนาของเด็กจะให้ความช่วยเหลือที่เหมาะสมแก่บิดามารดาและ
ผู้ปกครองตามกฎหมายในอันที่จะปฏิบัติความรับผิดชอบของตนในการอบรม
เลี้ยงดูเด็กและจะประกันให้มีการพัฒนาสถาบันการอำนวยการความสะดวกและ
บริการต่างๆ สำหรับการดูแลเด็กนอกเหนือ จากประการอื่นแล้ว การดูแล
ดังกล่าวอาจรวมถึงการจัดหาผู้อุปถัมภ์ ความดูแลของสถาบันที่เหมาะสมสำหรับ
การดูแลเด็กในการพิจารณาถึงหนทางแก้ไขให้คำนึงถึงการให้ความต่อเนื่องใน
การเลี้ยงดูเด็ก

2. องค์ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการและวิธีการในการปฏิบัติ ผู้ต้องขังหญิงและเด็กติดผู้ต้องขังโดยบุคลากรและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง

จากการทบทวนวรรณกรรมในภาพรวมของกระบวนการและวิธีการในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังหญิงและเด็กติดผู้ต้องขังโดยบุคลากรและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง พบว่า วรรณกรรมและงานวิจัยดังกล่าวส่วนใหญ่เน้นไปทิศทางการให้บริการทางสังคม (Social service model) ซึ่งเน้นการให้บริการทางสังคมสงเคราะห์มากกว่าตัวแบบเน้นการควบคุม เช่น ในระเบียบการทำงานในเรือนจำ (ฉบับเลขที่ 4800) ว่าด้วยผู้ต้องขังหญิงของประเทศไทยกำหนดให้มีการดูแลผู้ต้องขังหญิงตั้งครรภ์ ทั้งในระยะก่อนคลอดหรือหลังคลอด โดยสนับสนุนการให้นมของมารดาเองหากสามารถทำได้ในเรือนจำ เจ้าหน้าที่ซึ่งรับผิดชอบในการดูแลเด็ก ควรจะต้องคำนึงถึงผู้ต้องขังความต้องการของผู้ต้องขังหญิงในหน่วยแม่และเด็กเพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างลูกของตนเองกับเด็กอื่นๆ การแยกเด็กออกจากแม่อาจก่อให้เกิดผลเสียหลาย จึงควรมีการวางแผนที่ดีไว้ล่วงหน้า นอกจากนี้ จะต้องไม่ใส่กุญแจมือผู้ต้องขังหญิงตั้งครรภ์ขณะเดินทางมายังโรงพยาบาลหรือคลินิก เช่นเดียวกับผู้ต้องขังหญิงตั้งครรภ์ที่ทำงานในโรงพยาบาลห้ามใช้เครื่องพันธนาการกับผู้ต้องขังหญิงตั้งครรภ์เว้นแต่หญิงนั้นจะมีพฤติกรรมเสี่ยงหรือมีเหตุบ่งชี้ว่าอาจพยายามหลบหนี

สำหรับวรรณกรรมและการศึกษาวิจัยของไทยเกี่ยวกับการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังหญิงและเด็กติดผู้ต้องขังมีค่อนข้างน้อยมาก ส่วนใหญ่จะเป็นวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโทซึ่งเน้นการวิจัยเชิงสำรวจ มิได้เน้นการศึกษาเชิงลึกโดยภาพรวมของการศึกษาสรุปได้ดังนี้

เด็กที่จะอนุญาตให้อยู่ในเรือนจำนั้น ต้องปรากฏว่าเด็กนั้นอยู่ในความดูแลของผู้ต้องขังไม่มีญาติมิตรของผู้ต้องขังหรือเด็กนั้น และต้องอายุต่ำกว่า 16 ปี ปัจจุบันมีหน่วยงานในสังกัดกรมราชทัณฑ์ดูแลผู้ต้องขังหญิง

แต่หน่วยงานที่ดูแลเด็กติดผู้ต้องขังหญิงมีขีดจำกัดด้านการรองรับ อีกทั้งในทางปฏิบัติเด็กติดผู้ต้องขังหญิงจะอยู่กับมารดาได้ไม่เกิน 3 ปี (กรมราชทัณฑ์, 2561)

การอุปการะเลี้ยงดูและการศึกษาของเด็กในระหว่างที่ได้รับอนุญาตให้อยู่ในเรือนจำและทัณฑสถาน เดิมเป็นหน้าที่ผู้ต้องขังหรือเด็กต้องเป็นผู้เสียค่าใช้จ่ายเองทั้งสิ้น เว้นแต่ผู้ต้องขังหรือเด็กไม่สามารถจะเสียค่าใช้จ่ายเองได้ทั้งหมดหรือแต่บางส่วน จึงให้เรือนจำและทัณฑสถานจ่ายให้ตามสมควรอย่างยิ่งแก่ความจำเป็น ปัจจุบันทางเรือนจำและทัณฑสถาน พยายามตั้งงบประมาณมาช่วยเหลือมากขึ้น กรณีผู้ต้องขังที่เจ็บป่วยหรือเป็นหญิงมีครรภ์ จะได้รับการรักษาพยาบาลตามสมควร แม้จะมีข้อจำกัดในการหาบุคลากรทางการแพทย์มาดูแลเด็กติดผู้ต้องขัง บางเรือนจำและทัณฑสถานมีการใช้ผู้ต้องขังหญิงที่เป็นนักโทษชั้นเยี่ยม ได้รับการคัดเลือกจากคณะกรรมการและเจ้าหน้าที่ราชทัณฑ์ให้ทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงเด็ก บางแห่งก็จัดให้มีการฝึกอบรม การแนะนำการเลี้ยงเด็กจากเจ้าหน้าที่สถานพยาบาลหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง แต่อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาพบว่า การจัดให้มีการฝึกอบรมเจ้าหน้าที่ในส่วนด้านความรู้ในการดูแลหญิงตั้งครรภ์ยังไม่เพียงพอ ผู้ต้องขังหญิงมีปัญหาและความต้องการในเรื่องความสะอาดของอาหารมากที่สุด ในด้านการศึกษามีปัญหาและความต้องการในเรื่องทัศนคติของผู้สอนต่อผู้เรียน และด้านอัตราการจ้างหน้าที่สายการแพทย์ในระดับวิชาชีพเพื่อให้สามารถดูแลผู้ต้องขังหญิงตั้งครรภ์ยังไม่เพียงพอ

โดยจากการสังเคราะห์วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องมีข้อเสนอแนะที่เป็นไปในทางทิศทางเดียวกัน คือ การนำผู้กระทำผิดหญิงที่ตั้งครรภ์ออกนอกกระบวนการยุติธรรมชั่วคราว หรือการหามาตรการลงโทษหญิงตั้งครรภ์ด้วยวิธีอื่นแทนการจำคุกซึ่งยังมีไม่มากนัก ควรสร้างทางเลือกแทนการจำคุก นอกจากการคุมประพฤติ การพักการลงโทษ สำหรับหญิงที่มีได้เป็นอันตรายต่อสังคม เช่น การชะลอการฟ้องผู้กระทำผิดหญิงที่ตั้งครรภ์ หรือการใช้โทษระดับกลาง เป็นต้น ควรเน้นการอบรมเจ้าหน้าที่ทุกระดับ เพื่อสร้างความเข้าใจและเสริมสร้าง

ทัศนคติที่เป็นบวก โดยเฉพาะความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับพฤติกรรมและความรู้สึกของผู้กระทำผิด นอกจากนี้ยังมีการเสนอให้ปรับปรุงการปฏิบัติงานในส่วนของมาตรฐานความเป็นอยู่ให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน การจัดทำฐานข้อมูลด้านเด็กติดผู้ต้องขังให้ละเอียดและเป็นระบบครอบคลุมเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับครอบครัวเดิมของผู้ต้องขัง เพื่อให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องสำหรับการระดมทรัพยากรเข้ามาช่วยเหลืออย่างทันท่วงที สามารถเชื่อมโยงฐานข้อมูลกับหน่วยงานอื่นที่ประสานงานโดยตรง อีกทั้งควรจัดทำแผนงานระยะยาวด้านการฝึกวิชาชีพล่วงหน้าและลดขั้นตอนการปฏิบัติงานที่หน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชนเข้ามาสนับสนุนงานของทัณฑสถานหญิง มีการสำรวจความต้องการและความสนใจของผู้ต้องขังเกี่ยวกับการฝึกวิชาชีพ รวมทั้งความต้องการของตลาดภายในท้องถิ่นที่ผู้ต้องขังจะกลับไปอยู่เมื่อพ้นโทษ พิจารณาเพิ่มเงินปันผลให้แก่ผู้ต้องขัง โดยดูจากผลงานและคุณภาพของงาน ปรับปรุงเรื่องอาคาร สถานที่ในการฝึกวิชาชีพ จัดหาอุปกรณ์ในการฝึกวิชาชีพให้เพียงพอกับจำนวนผู้ต้องขัง ซึ่งสอดคล้องกับการวิจัยในส่วนที่เกี่ยวข้องกับกฎมาตรฐานขั้นต่ำสำหรับการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังขององค์การสหประชาชาติ ในด้านที่เรือนจำและทัณฑสถานสามารถปฏิบัติ ได้ในระดับน้อย ได้แก่ ด้านความสัมพันธ์ทางสังคมและการดูแลหลังพ้นโทษ และด้านการทำงานของผู้ต้องขังในเรือนจำ

3. องค์ความรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการและมาตรฐานในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังหญิงและเด็กติดผู้ต้องขัง ที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้สำหรับผู้ปฏิบัติและสำหรับผู้บริหารเพื่อการตัดสินใจ

ในทางปฏิบัติจะพบว่า คดีที่ขึ้นสู่ศาลในแต่ละปีมีเป็นจำนวนมาก แต่ทางเลือกแทนการจำคุก (Alternatives to incarceration) หรือการเลี่ยงกระบวนการยุติธรรมทางอาญา (Diversion) ของไทยยังมีน้อยมาก เช่น การใช้การคุมความประพฤติแบบเข้มงวด การจำคุก การกักขังที่บ้าน การใช้ศูนย์เลี้ยงโทษจำคุก (คล้ายหอพัก) เป็นต้น เนื่องจากสิ่งที่เราคุ้นเคยมีเพียงการคุม

ความประพฤติแบบพื้นฐาน (Basic probation) การทำงานบริการสังคมเท่านั้น ประกอบกับนโยบายทางอาญาเกี่ยวกับคดีอาชญากรรมที่มีความเข้มข้นมากทำให้ผู้ต้องขังคดีอาชญากรรมโดยเฉลี่ยมีถึงประมาณเกือบร้อยละ 50 หรือเกือบครึ่งหนึ่งของผู้ต้องขังทั้งหมด (กรมราชทัณฑ์, 2552) จากข้อมูลดังกล่าวอาจแสดงเป็นตารางทำงานของหน่วยงานในระบบยุติธรรมหรือการปฏิบัติงานตามแนวคิดเชิงค่านิยมของระบบยุติธรรมทางอาญา ซึ่งน่าจะเป็นสาเหตุของการใช้โทษจำคุกในอัตราที่สูงมากในประเทศไทย นั่นคือ การยังมีความเชื่อในตัวแบบของการควบคุมอาชญากรรม (Crime control) ซึ่งจะเน้นการปราบปราม จับกุม สั่งฟ้อง จำคุก กักขัง การบริหารจัดการที่ใช้ตัวแบบมุ่งเป้าหมาย (Rational-goal model) เน้นเป้าหมายผลสำเร็จขององค์กรตนเองเป็นหลัก ซึ่งตรงกันข้ามกับแนวคิดคุ้มครองสิทธิเสรีภาพในตัวแบบกระบวนการนิติธรรม (Due process) ที่มุ่งให้ความคุ้มครองและคำนึงถึงสิทธิเสรีภาพของผู้กระทำผิด ตัวแบบมุ่งระบบหน้าที่ (Functional systems model) โดยเน้นการทำหน้าที่ร่วมกันระหว่างองค์กรเพื่อประโยชน์ในภาพรวมยังมีน้อย

กล่าวโดยสรุปจากผลการวิจัยจะเห็นได้ว่า สิ่งที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะต้องคำนึงถึงและพิจารณาเป็นลำดับแรก คือการปรับทัศนคติและการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังหญิงของเจ้าหน้าที่ในฐานะผู้แก้ไขฟื้นฟู (Correctional change agent) การประเมินความเสี่ยงและความต้องการจำเป็นของผู้ต้องขังหญิง (Risks and needs assessment) เพื่อการจำแนก และให้การแก้ไขฟื้นฟูที่เหมาะสม โดยมีแผนการฟื้นฟูบำบัด นับตั้งแต่ผู้ต้องขังเข้ามาอยู่ในเรือนจำ การฝึกทักษะการปรับตัวอย่างถูกต้องให้ผู้ต้องขังหญิงโดยผู้ที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะทาง (เช่น นักจิตวิทยาด้านแก้ไขฟื้นฟู-Correctional psychologist) การคำนึงถึงสภาพทางอารมณ์จิตใจของเด็กและผู้ต้องขังหญิงขณะอยู่ในเรือนจำ และทัณฑสถานและก่อนปล่อยตัว เนื่องจากเด็กในเรือนจำและทัณฑสถานจะมีปัญหาด้านพัฒนาการ เพราะมีความกดดันมากกว่าการอาศัยอยู่ภายนอก ส่วนระยะเวลาที่เด็กจะอยู่กับมารดาที่เป็นผู้ต้องขังเป็นระยะเวลาเพียงใดนั้นควรจะมี

การยืดหยุ่นโดยให้ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมทางสภาพแวดล้อมและสภาพการณ์ ในขณะนั้นเป็นสำคัญ ทั้งนี้ค่าใช้จ่ายในการอุปการะเลี้ยงดูและการศึกษาของเด็กในระหว่างที่ได้รับอนุญาตให้อยู่ในเรือนจำและทัณฑสถานนั้น รัฐควรเป็นผู้รับผิดชอบโดยมีการจัดสรรงบประมาณไว้โดยเฉพาะ นอกจากนี้ควรให้บุคลากรในกระบวนการยุติธรรมมีทางเลือกอื่นแทนการควบคุมตัว เช่น การชะลอการฟ้อง การกักขัง การจำคุกที่บ้าน การจำคุกในวันหยุด (Weekend imprisonment) เป็นต้น ซึ่งอาจจำเป็นต้องแก้ไขปรับปรุงกฎหมายที่เกี่ยวข้อง

ทั้งนี้จากการสังเคราะห์แนวคิดเรื่องสิทธิในความเป็นมนุษย์และมาตรฐานในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังซึ่งเป็นวิธีคิด ในเชิงสากลที่เห็นความสำคัญของทรัพยากรมนุษย์ และได้เห็นกระบวนการวิธีปฏิบัติต่อผู้ต้องขังหญิงและเด็กติดผู้ต้องขังแล้ว ในส่วนของการบริหารจัดการจึงควรมีการทบทวนบทบัญญัติทางกฎหมายการปรับปรุงแก้ไขกฎหมาย ระเบียบให้เหมาะสม เปิดทางให้หน่วยงานในกระบวนการยุติธรรมมีการระบายนิติที่ไม่ร้ายแรง หรือคดีที่ผู้กระทำมิได้เลวร้ายโดยนัย เช่น ดำรวจสามารถใช้ดุลพินิจเพียงตักเตือนแล้วปล่อยตัว หรือใช้วิธีเลี้ยงโทษ (Diversion) หรือมีอำนาจส่งต่อ (Referral) เด็กหรือเยาวชนไปรับการฟื้นฟูได้โดยไม่ต้องผ่านสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน มีกฎหมายชะลอการฟ้อง มีการใช้มาตรการลงโทษระดับกลาง (Intermediate punishment) เช่น การจำคุก การกักขังที่บ้านตนเอง การใช้การคุมความประพฤติแบบเข้มงวด การใช้ศูนย์เลี้ยงโทษจำคุก และการส่งจำคุกผสมกับการคุมประพฤติ

นอกจากนี้ควรมีการวางระเบียบรับรองรับกรณีหญิงคลอดในเรือนจำหรือมีเด็กติดผู้ต้องขังในฐานะผู้ด้อยโอกาสให้ถือเป็นการจัดสวัสดิการโดยกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ การจัดระเบียบระยะเวลาพักพิงหลังคลอดในเรือนจำและทัณฑสถาน การส่งตัวเด็กออกนอกเรือนจำและทัณฑสถาน การกำหนดมาตรฐานองค์กรและการฝึกทักษะบุคลากรเกี่ยวกับการดูแลผู้ต้องขังหญิงและเด็ก เช่น คุณสมบัติเจ้าหน้าที่ มาตรฐานสภาพแวดล้อม

ในเรือนจำและทัณฑสถานหญิง การตรวจสอบติดตามประเมินผลโดยคณะกรรมการ
ร่วมโดยเฉพาะ เป็นต้น

ข้อเสนอแนะ

จากการสังเคราะห์วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติ
ต่อผู้ต้องขังหญิงและเด็กติดผู้ต้องขัง ระหว่าง พ.ศ. 2545-2551 ในครั้งนี้
สามารถรวบรวมประเด็นสำคัญๆ ของข้อมูลดังกล่าวซึ่งนำไปสู่ข้อเสนอแนะ
ตามลำดับดังนี้

1. ด้านสิทธิของผู้ต้องขังหญิงและเด็กติดผู้ต้องขัง

1.1 ควรส่งเสริมและเสริมสร้างการเรียนรู้แนวความคิดการคุ้มครอง
สิทธิผู้ต้องขังหญิงและเด็กติดผู้ต้องขัง จากระดับสากลสู่ระดับบุคคล ได้แก่
บุคลากรในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา ผ่านกระบวนการฝึกอบรมที่มี
คุณภาพสามารถปรับทัศนคติให้บุคลากรเหล่านั้นมองเห็นผู้ต้องขังหรือผู้อยู่
ในสถานะยากลำบาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการกระจายความรู้ความเข้าใจกติกา
ระหว่างประเทศใหม่ๆ เพื่อลดการตีตราผู้ต้องขังหญิงและเด็กติดผู้ต้องขัง
เหล่านั้น

1.2 ควรสร้างความเข้าใจและความสมดุลของอุดมคติในการแก้ไข
ผู้กระทำผิด (Ideologies of correctional treatment) ซึ่งนอกจากจะใช้
การควบคุมตัวตามแนวคิดอนุรักษนิยมแล้วยังมุ่งการแก้ไขฟื้นฟูผู้ต้องขัง เป็น
สำคัญอีกด้วย เท่าที่ผ่านมามีการอ้างอิงและกล่าวถึงการแก้ไขฟื้นฟูกันมากใน
การเรียนสอนของสถาบันการศึกษาและการฝึกอบรมของหน่วยงาน แต่ทาง
ปฏิบัติ กลับพบว่า เจ้าหน้าที่ยังคงคิดเชิงอนุรักษที่เน้นการควบคุมและใช้
กฎหมาย ระเบียบข้อบังคับเป็นตัวนำ

1.3 ควรสร้างความเข้าใจให้สังคมและบุคลากรในกระบวนการ
ยุติธรรมตระหนักถึงผลกระทบต่อเด็กที่เกิดในเรือนจำและทัณฑสถาน ซึ่งใน
การศึกษาวิจัย พบว่าเด็กที่เกิดในเรือนจำและทัณฑสถานและไม่ได้ใกล้ชิดมารดา

เท่าที่ควรจะมีปัญหาด้านพัฒนาการอันอาจนำไปสู่พฤติกรรมกระทำผิดเมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่

2. ด้านกระบวนการและวิธีการในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังหญิงและเด็กติดผู้ต้องขังโดยบุคลากรและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง

2.1 ควรปรับใช้กฎหมายที่เอื้อประโยชน์ต่อหญิงที่ตั้งครรภ์อย่างจริงจัง เช่น การตรวจครรภ์จำเลยก่อนที่จะส่งตัวไปจำคุก เพื่อชะลอการลงโทษจำคุกตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 246 ที่บัญญัติให้ จำเลย สามิ ภริยา ญาติของจำเลย พนักงานอัยการ ผู้บัญชาการเรือนจำ หรือเจ้าพนักงานผู้มีหน้าที่จัดการตามหมายจำคุกร้องขอ หรือเมื่อศาลเห็นสมควร ศาลมีอำนาจสั่งให้ทุเลาการบังคับให้จำคุกไว้ก่อนจนกว่าเหตุอันควรทุเลาจะหมดไป ในกรณีที่จำเลยมีครรภ์หรือคลอดบุตรแล้วยังไม่ถึงสามปี และจำเลยต้องเลี้ยงดูบุตรนั้น โดยในระหว่างทุเลาการบังคับนั้น ศาลจะมีคำสั่งให้บุคคลดังกล่าวอยู่ในความควบคุมในสถานที่อื่นนอกจากรือนจำหรือสถานที่ที่กำหนดไว้ในหมายจำคุกก็ได้และให้ศาลกำหนดให้เจ้าพนักงานผู้มีหน้าที่จัดการตามหมายนั้นเป็นผู้ที่มีหน้าที่และรับผิดชอบในการดำเนินการตามสั่ง

2.2 กรณีผู้ต้องหาหญิงในคดีร้ายแรงตั้งครรภ์ ควรมีกระบวนการพิเศษในการดูแลโดยคำนึงถึงประโยชน์ของเด็กเป็นที่ตั้ง อย่างไรก็ตาม จำเป็นต้องคำนึงถึงความปลอดภัยของส่วนรวมด้วยเช่นกัน เพราะฉะนั้นในกรณีนี้หากศาลไม่ให้ประกันตัว ควรจัดสถานที่เฉพาะดังปรากฏในมาตรา 246 (ป.วิ.อาญา) เช่น ศูนย์แม่และเด็กในเรือนจำและทัณฑสถาน ซึ่งทางปฏิบัติยังไม่มีความพร้อมของสถานที่ จึงน่าจะใช้การคุมขังไว้ที่บ้านของผู้ต้องหาเอง แต่ควรต้องมีมาตรการเสริม เช่น กำหนดเงื่อนไขห้ามออกนอกบ้าน วางเกณฑ์ให้พนักงานคุมประพฤติไปสอดส่องที่บ้าน หรืออาจใช้เครื่องมืออิเล็กทรอนิกส์รัดข้อมือหรือข้อเท้าเพื่อตรวจจับหากมีการออกนอกพื้นที่กำหนด

2.3 ควรกำหนดกระบวนการเพื่อคุ้มครองและสงเคราะห์ผู้ต้องขังหญิงและเด็กติดผู้ต้องขังให้ชัดเจน ได้แก่ การตรวจครรภ์ในชั้นศาลเมื่อศาลจะ

พิพากษาให้จำคุก หรือตรวจครรภ์เมื่อเข้าเรือนจำและทัณฑสถานหรือสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน การฝากครรภ์ การคลอดภายในสถานพยาบาลของเรือนจำหรือภายนอกเรือนจำและทัณฑสถานหรือสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชนที่มีมาตรฐาน ระยะเวลาการอยู่ไฟเพื่อพักฟื้นหลังคลอด ควรจะให้เวลาอย่างน้อย 1 เดือนเพื่อสุขภาพของแม่ ระยะเวลาที่เด็กควรอยู่กับแม่ในเรือนจำและทัณฑสถานอาจอยู่ได้จนเด็กอายุ 3-6 ขวบ โดยมีความยืดหยุ่นตามความเหมาะสม การเตรียมความพร้อมก่อนปล่อย จนกระทั่งการสงเคราะห์หลังปล่อย เพื่อช่วยเหลือด้านที่อยู่อาศัย ด้านความสัมพันธ์กับครอบครัว ด้านสาธารณสุขและการจัดหางานใหม่ การฝึกอาชีพหรือการศึกษา เป็นต้น

2.4 ควรมีแผนพัฒนาบุคลากรของเรือนจำและทัณฑสถาน โดยคำนึงถึงภูมิหลังของเจ้าหน้าที่ เนื่องจากเจ้าหน้าที่ราชทัณฑ์จะต้องมีทักษะเฉพาะในการปฏิสัมพันธ์กับผู้ต้องขัง ซึ่งในทางปฏิบัติเจ้าหน้าที่ราชทัณฑ์ส่วนใหญ่ที่ผู้ต้องขังพบจะทำหน้าที่ในส่วนการควบคุมมากกว่าส่วนที่ให้บริการ แต่ในความรู้สึกของผู้ต้องขังเมื่อต้องพบกับเจ้าหน้าที่ฝ่ายให้บริการ เช่น แพทย์ พยาบาล นักสังคมสงเคราะห์ นักจิตวิทยาผู้ต้องขังจะมีความเครียดน้อยกว่า ดังนั้น การฝึกอบรมทักษะในการทำงานกับผู้ต้องขังจึงมีความสำคัญมาก โดยเฉพาะผู้ต้องขังหญิงซึ่งมีลักษณะทางชีวภาพต่างจากผู้ต้องขังชาย นอกจากนี้ ควรวางระบบการจำแนกผู้ต้องขัง (Classification of prisoners) และพัฒนาแบบจำแนกให้เหมาะสมตามความต้องการจำเป็นของผู้ต้องขังแต่ละรายเพื่อการแยกขังและแก้ไขฟื้นฟู

2.5 ควรมีกระบวนการด้านสังคมสงเคราะห์อย่างต่อเนื่องสำหรับเด็กติดผู้ต้องขัง แม้ว่าเด็กนั้นจะออกจากเรือนจำไปแล้ว เพื่อให้เด็กสามารถปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมใหม่ภายนอกเรือนจำและทัณฑสถาน และได้รับการส่งเสริมพัฒนาการที่เหมาะสม

3. ด้านการบริหารจัดการและมาตรฐานในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังหญิงและเด็กติดผู้ต้องขัง

3.1 ควรกำหนดให้ใช้มาตรฐานที่มีใช้การคุมขังหรือมาตรการไม่ควบคุมตัว (Non-custodial measures) เป็นหลักปฏิบัติสำหรับผู้กระทำผิดหญิง ส่วนการคุมขังควรใช้ในกรณีที่เป็นจริงๆ เท่านั้น เพื่อป้องกันหรือหลีกเลี่ยงกระบวนการเรียนรู้ด้านความคิด ความเชื่อหรือวัฒนธรรมย่อยอันไม่เหมาะสมจากผู้ต้องขังอื่น (Prisonalization) โดยมาตรการที่มีใช้การคุมขังเช่นว่านั้นสามารถมีมาตรการเสริมอื่นๆ เพื่อการสอดส่องดูแลสร้างความปลอดภัยให้สังคมในขณะที่คุ้มครองเด็กในครรภ์ของผู้หญิงนั้นด้วย

3.2 ควรเร่งสร้างตัวชี้วัดและสร้างมาตรฐานการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังหญิงและเด็กติดผู้ต้องขังให้การสอดคล้องกับข้อกำหนดสหประชาชาติว่าด้วยการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังหญิงในเรือนจำและมาตรการที่มีใช้การคุมขังสำหรับผู้กระทำผิดหญิง (United Nations Rules for the Treatment of Women Prisoners and Non- custodial Measures for Women Offenders) (ข้อกำหนดกรุงเทพฯ-The Bangkok Rules) ซึ่งผ่านความเห็นชอบจากที่ประชุมขององค์การสหประชาชาติแล้ว

3.3 การเสริมสร้างจุดร่วมขององค์กรที่เน้นการบริหารจัดการแบบมุ่งระบบหน้าที่ (Functional systems model) ได้แก่ การทำงานเชิงประสานระหว่างองค์กร โดยมองกระบวนการยุติธรรมทั้งระบบบนฐานคิดของความร่วมมือการแลกเปลี่ยนและปรับเข้าหากันเพื่อประโยชน์สาธารณะ เพื่อให้การบริหารงานยุติธรรมทางอาญาเป็นเอกภาพในการแก้ปัญหาการใช้วิธีจำคุกโดยไม่จำเป็น ทำให้สามารถลดปัญหานักโทษล้นคุกในภาพรวม ซึ่งจะส่งผลต่อการลดจำนวนผู้ต้องขังหญิงอันจะเป็นการเพิ่มคุณภาพในงานแก้ไขฟื้นฟูผู้ต้องขังโดยแยกพิจารณา ดังนี้

- องค์กรตำรวจ ควรมีดุลยพินิจในการใช้วิธีเลี่ยงโทษจำคุก (Diversion) ได้ในฐานะเจ้าพนักงานด้านการเลี่ยงโทษ (Police diversion

officer) หรือส่งต่อได้เอง เช่น ในคดีที่ไม่ร้ายแรงและผู้เสียหายยินยอม ภายใต้เงื่อนไขหลายประการ ได้แก่ ผู้ต้องหายอมรับผิดและขอภัยผู้เสียหาย ทั้งยินยอมชดใช้ค่าเสียหาย ยอมเข้าโปรแกรมรับคำปรึกษาและบำบัดฟื้นฟูตนเอง อย่างไรก็ตามอำนาจของตำรวจดังกล่าวควรมีกลไกตรวจสอบด้วย เช่น กำหนดให้อัยการเป็นผู้ทบทวนการใช้อำนาจนั้น

- องค์การอัยการ ควรมีการใช้วิธีชะลอการฟ้อง (Suspension of prosecution) ทั้งนี้เนื่องจากพนักงานอัยการมีอำนาจใช้ดุลพินิจในการสั่งฟ้องหรือไม่ฟ้องอยู่แล้ว แต่การสั่งไม่ฟ้อง ควรมีมาตรการเสริมให้สังคมอบอุ่นใจ รู้สึกว่ายังปลอดภัย เช่น มีการสืบเสาะและพินิจในชั้นอัยการหรือการสืบเสาะก่อนฟ้องคดี (Pre-trial investigation) และใช้การคุมความประพฤติผู้ถูกชะลอการฟ้องได้

- องค์การศาล ควรสร้างทางเลือกแทนการจำคุกให้มากขึ้น โดยผลักดันให้มีการใช้การลงโทษระดับกลางหรือมาตรการบังคับระดับกลางซึ่งเคร่งกว่าการคุมความประพฤติปกติ แต่ก็ไม่หนักถึงกับจำคุก หรืออาจปรับใช้บทบัญญัติที่มีอยู่แล้ว เช่น การสั่งกักขังไว้ที่บ้านแทนการจำคุก การประยุกต์ใช้การคุมความประพฤติแบบเข้มมากขึ้นโดยใช้พร้อมกับการห้ามออกนอกบ้าน เป็นต้น

- ราชทัณฑ์ ควรจัดทำฐานข้อมูลโดยละเอียดเพื่อใช้ในการพิจารณาพักโทษ และลดวันต้องโทษ อย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้งทดลองใช้วิธีการอนุญาตให้ออกไปทำงานหรือเรียนหนังสือนอกเรือนจำ (Work release/Study release) เพื่อระบายผู้ต้องขังที่มีความประพฤติดีออกไปภายนอก

นอกเหนือจากการทำงานขององค์กรดังกล่าวข้างต้นแล้ว ยังมีองค์กรคุ้มครองและพิทักษ์สิทธิอื่นๆ ที่สามารถเข้ามาสนับสนุนได้เพื่อก่อให้เกิดโครงข่ายการทำงานที่มีเอกภาพในการแก้ปัญหาผู้ต้องขังล้นเรือนจำ ได้แก่

- สภานายความ ควรมีบทบาทมากขึ้นในการส่งเสริมช่วยเหลือ แนะนำเผยแพร่และให้การศึกษาแก่ประชาชนในเรื่องที่เกี่ยวกับ

กฎหมาย ตลอดจนให้ความช่วยเหลือทางกฎหมาย (Legal aid) แก่ประชาชน ผู้ไม่ได้รับความเป็นธรรม เช่น การให้คำปรึกษาแนะนำเกี่ยวกับกฎหมายและการจัดหาทนายความว่าต่างเก้ต่าง

- กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ ควรเร่งจัดวางระบบส่งเสริมให้ประชาชนมีความรู้เกี่ยวกับสิทธิและเสรีภาพ โดยเฉพาะผู้ต้องขังหญิงในคดีอาญาเพื่อให้ได้รับการคุ้มครองช่วยเหลือเยียวยาเบื้องต้น เพื่อให้ได้รับการคุ้มครองและดูแลจากรัฐอย่างทั่วถึงและเท่าเทียม

- สำนักผู้ตรวจแผ่นดินของรัฐสภา ควรมีบทบาทอย่างเข้มแข็งในการตรวจสอบการละเลยการปฏิบัติหน้าที่หรือการปฏิบัติหน้าที่โดยไม่ชอบด้วยกฎหมายขององค์กรตามรัฐธรรมนูญและองค์กรในกระบวนการยุติธรรม (ซึ่งไม่รวมถึงการพิจารณาพิพากษาอรรถคดีของศาล)

- สำนักส่งเสริมและพิทักษ์ผู้ด้อยโอกาสและหน่วยงานในกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ควรได้รับการส่งเสริมให้เข้ามารับหน้าที่ช่วยเหลือผู้ต้องขังหญิงที่ตั้งครรภ์และเด็กติดผู้ต้องขัง รวมถึงผู้ต้องขังหญิงผู้ยากไร้หรือไร้ที่พึ่งหลังปล่อย ซึ่งโยงถึงงานตามกฎหมายอื่นที่เกี่ยวข้อง เช่น พระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ.2546 กำหนดให้เด็กที่จะได้รับการคุ้มครองในมาตรา 4 ได้แก่ “เด็กที่อยู่ในสภาพยากลำบาก” อันหมายรวมถึง “เด็กที่อยู่ในครอบครัวยากจนหรือบิดามารดาถูกคุมขัง...”

และอาจมีหน่วยงานอื่นๆ ที่สามารถเข้ามาเชื่อมต่อเป็นภาคีเครือข่ายให้การช่วยเหลือได้ตามภารกิจและ พันธกิจของตนเอง เช่น สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ เป็นต้น

3.4 ควรมีการจัดตั้งคณะกรรมการคุ้มครองและสงเคราะห์บุตรของผู้ต้องขัง (ทั้งในเรือนจำและนอกเรือนจำและทัณฑสถาน) เพื่อช่วยเหลือในเชิงป้องกันมิให้เด็กเหล่านี้กลายเป็นกลุ่มเสี่ยงในอนาคตคล้ายกับคณะกรรมการการยุโรปว่าสำหรับบุตรของผู้ต้องขัง (The European Committee for Children of Imprisoned Parents: EUROCHIPS) อย่างไรก็ตามในบริบทประเทศไทย

อาจปรับเปลี่ยนไปตามความเหมาะสม เช่น การใช้กรรมการหมู่บ้าน หรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเข้ามาช่วยเหลือ เป็นต้น

เอกสารอ้างอิง

- กรมราชทัณฑ์. (2552). รายงานสถิติผู้ต้องราชทัณฑ์คดี พ.ร.บ. ยาเสพติดทั่วประเทศสำรวจ ณ เดือนมิถุนายน 2552. ศูนย์ทะเบียนประวัติผู้ต้องขัง, กองแผนงาน.
- กรมราชทัณฑ์. (2561). ระเบียบกรมราชทัณฑ์ว่าด้วยเด็กในความดูแลของผู้ต้องขัง พ.ศ. 2561. กรุงเทพฯ: กระทรวงยุติธรรม, กรมราชทัณฑ์.
- กรมราชทัณฑ์. (2565). รายงานสถิติผู้ต้องราชทัณฑ์ทั่วประเทศ สำรวจวันที่ 1 มิถุนายน 2565. สืบค้นจาก http://www.correct.go.th/report103pdf/report_result.php?date=2022-06-01&report=
- กุลธิดา ศรีวิเชียร. (2563). การขับเคลื่อนนโยบายสิทธิทางด้านสุขภาพของเด็กติดผู้ต้องขังหญิงในประเทศไทย. *วารสารสังคมสงเคราะห์ศาสตร์*, 28 (1), 25-62.
- รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540.
- สถาบันเพื่อการยุติธรรมแห่งประเทศไทย. (2561). *ผู้หญิงในโลกหลังกำแพง*. รายงานการสำรวจผู้ต้องขังหญิงในประเทศไทย ปี พ.ศ. 2561. กรุงเทพฯ: สถาบันเพื่อการยุติธรรมแห่งประเทศไทย (องค์การมหาชน).
- HM Prison Service Headquarters. (2008). *Prison Service Order (4800) on Women Prisoners*. London.